



Araştırma Makalesi

Doi: [10.5281/zenodo.7079682](https://doi.org/10.5281/zenodo.7079682)

## KLASİK JEOPOLİTİK TEORİLERİN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK İZDÜŞÜMÜ<sup>1</sup>

1.Ufuk Can Keküllüoğlu<sup>2</sup>

2.Kamala Valiyeva<sup>3</sup>

ORCID No 0000-0003-3703-2084

ORCID No 0000-0002-7551-8555

Başvuru Tarihi: 22.07.2022

Kabul Tarihi: 29.07.2022

Yayın Tarihi: 14.09.2022

### ÖZET

Jeopolitik, günümüzde çokça duyduğumuz “Coğrafya kaderdir.” deyişiyle kendi isim tarihinin öncesinde başlamış ve arka planda devletlerin dış politika yapımında en önemli analiz birimlerinden biri olmuştur. 19.yüzyıl ile birlikte, alanda akademik çalışmalar yoğunlaşmış 20.yüzyılda ise resmî bir disiplin olarak kendisini göstermiştir. Genel anlamda jeopolitik, bir devletin bulunduğu konuma göre siyaset üretmesidir. Gelişen teknoloji ve iletişim araçları ile birlikte devletlerin bu alandaki ihtiyaçları artmış ve günümüze kadar uygulama sahası bulmuş önemli üç teori kullanıma sunulmuştur. Klasik teoriler olarak da bilinen bu teoriler; Mackinder’in Kara Hakimiyeti, Spykman’ın Kenar Kuşak ve Alfred Mahan’ın Deniz Hakimiyeti teorileri, dünya siyasetine önemli etkilerde bulunmuşlardır. Bu çalışmada, klasik teoriler birincil kaynaktan incelenerek Türkiye’nin bahse konu teorilerdeki izdüşümü analiz edilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Jeopolitik, Klasik Jeopolitik Teoriler, Türkiye, Kara Hakimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Deniz Hakimiyeti Teorisi

### THE GEOPOLITICAL PROJECTION OF TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF CLASSICAL GEOPOLITICAL THEORIES

### ABSTRACT

Geopolitics, which we hear a good many times with the saying “geography is destiny”, has been one of the critical analysis units in the process of policymaking in the background. By the 19th century, academic studies have been intensified and in the 20th century geopolitics emerged as an official discipline. Generally, geopolitics is a process of making policy of a state in accordance with its own location. With the developing technology and communication means, states have felt their own deficiencies in this area and important three theories, which find execution area, put into service. These theories are also known as classical theories Mackinder’s Geographical Pivot of History, Spykman’s Rimland and Alfred Mahan’s Sea Power. In this study these theories are going to be examined from the primary sources and the projection of Turkey in the aforementioned theories will be analyzed.

**Keywords:** Geopolitics, Classical Geopolitical Theories, Türkiye, Geographical Pivot of History, Rimland, Sea Power

<sup>1</sup> Bu makale “Jeopolitik Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Kazakistan İlişkileri” başlıklı tez çalışmasından türetilmiştir.

<sup>2</sup> Ufuk Can Keküllüoğlu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, [ucan.kekulluoglu@istanbulticaret.edu.tr](mailto:ucan.kekulluoglu@istanbulticaret.edu.tr)

<sup>3</sup> Kamala Valiyeva, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi, [kvaliyeva@ticaret.edu.tr](mailto:kvaliyeva@ticaret.edu.tr)



## 1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız yüzyılda, Tarihin Sonu tezinin<sup>4</sup> ve fikri anlamda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) temsil ettiği liberalizmin bir düşünce olarak kısa ve orta vadede başarısız olduğu genel kanı haline gelmiştir. Her devletin kendi başının çaresine bakma ihtiyacı yani temelde güvenlik ve egemenlik meselesi, her ülkenin ve iktidarın en önemli sorunudur. Bahse konu sorunları çözerek ve içinde bulunulan duruma göre hareket ederek devletlerin kendi çıkarlarını azami seviyeye çıkarma girişimleri tarihin çok eski zamanlarına dayanmaktadır. Bu çıkar hesaplamaları, devletin var olduğu, üzerinde yaşadığı konuma, yerin coğrafi özelliklerine ve komşu devletlere göre yapılmıştır, yapılmaktadır. Jeopolitik bu noktada aslında hep var olmuş ve “jeopolitik” olduktan sonra da uluslararası ilişkilere yönelik en önemli bakış açılarından birisi haline gelmiştir. Bu açıdan, dünya çapında uygulama alanı bulmuş üç klasik teori olan İngiliz Sir Halford J. Mackinder'in Kara Hakimiyeti veya Tarihin Coğrafi Kalbi teorisi, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) gazeteci ve akademisyen Nicholas Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi ve yine bir ABD'li deniz subayı Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hakimiyeti teorileri mevcuttur. Bunlara ek olarak çalışmada hava-uzay ve eleştirel jeopolitik teoriler hakkında da kısaca bilgiler verilmiştir. Ancak, temel omurgayı klasik teoriler oluşturmaktadır.

Çalışmada klasik jeopolitik teoriler ayrıntıları ile birincil kaynaklardan incelenerek meselenin temel özüne inilmiş ve mevcut literatürün konu dışı tuttuğu meselelere de değinilmiştir. Bu anlamda çalışma özgün bir değer taşımaktadır. Üç teori de derinlemesine incelendikten sonra Türkiye'nin her bir teori için izdüşümü ayrı ayrı anlatılmıştır. Sonuç kısmında ise aktarılan tüm veriler baz alınarak Türkiye'nin mevcut dünya siyasetinde nereye düştüğü analiz edilmiştir.

Bu çalışmada literatür taraması yapılarak metin analizi yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmış, spesifik noktalarda alıntılar yapılarak söylem analizinden de faydalanılmıştır. Konunun çokça gündemde olmasına karşın derinlemesine incelenmeyip hakkında çok yüzeysel yorumlar yapılmakta olup medya ve basın yayın araçlarında geçen yüzeysellik ele alındığı tespit edilmiştir. Teorilerin bizzat Türkiye ile alakalı olduğu birincil kaynaklardan yararlanılarak saptanmıştır. Bu noktada ana kaynaklar analiz edilerek bahse konu eserlerin Türkiye jeopolitiğinde çok önemli etkileri olduğu belirlenmiştir. Konu ile ilgili birçok çalışma yapılmasına rağmen ana kaynaklarda mevcut olan temel noktaları vurgulamadaki eksiklikler fark edilerek mevcut çalışmaların değinmiş olduğu konulara ek olarak yeni meseleler işlenmiş olup bu çalışma, literatürün zenginleşmesine katkıda bulunacaktır.

## 2. JEOPOLİTİK VE JEOPOLİTİĞİN KAPSAMI

Uluslararası ilişkilerde en temel aktör her zaman devlet olmuştur. Bir devletin ise var oluş nedeni, deyim yerindeyse ‘alameti farikası’ egemenliğidir. Egemenliğin nasıl sağlanacağı konusunda ise birtakım düşünceler ve teoriler mevcuttur. Bu noktada jeopolitik, belki isim olarak kullanılmasa bile bir devletin, bulunduğu konumdaki devlete karşı pozisyonuna göre hareket tarzı geliştirmesi neticesinde hep var olmuştur ve bu da gayet doğal bir ihtiyaçtır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinden hareket etmek gerekirse günümüzde sıkça duyduğumuz, yaklaşık 600 yıl önce söylenen “Coğrafya kaderdir.” vecizesi adı konulmamış jeopolitik bir ifadedir. Coğrafya ile devlet ilişkisi 600 yıl önce de vardı günümüzde de bu devam etmektedir. Hegemon devletin tam egemenliği süresince bu tür ifadeler önemini yitirmiş gibi gözükse de ilk güç boşluğunda bölgesel mücadeleler olarak kendini hemen göstermektedir.

<sup>4</sup> Tarihin Sonu tezi, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı Yoshihiro Francis Fukuyama'nın Sovyet Rusya ve Komünizm'in çökmesiyle birlikte insanlık için Liberalizm'in nihai sistem/yaşam biçimi olduğunu ifade ettiği çalışmasıdır.

İbn-i Haldun'un işaret ettiği yolda coğrafya tarihin bir parçası değil öncülüdür. Bu anlamda tarihi yapan özne ile coğrafyanın ilişkisi karşımıza çıkar. Coğrafya bu özneye kolaylıklar sağlar, engeller çıkartır, onun ilişkilerini belirler ve nihayet bu öznenin yaşadığı alan ile olan ilişkisi onun örgütlenmesini etkiler. Aristoteles insanı *zoon politikon* olarak nitelendirdiğinde, onu konuşan, bu çerçevede toplumsallaşan ve bunun sonucunda da “siyasileşen canlı hayvan” olarak nitelemektedir. Soğuk ve sıcak coğrafyaların toplumları farklı uçlarda akıl yönetimler oluştururken Aristoteles'e göre ılıman orta kuşak coğrafyasında yaşayan Helenler farklı uçların en verimli özelliklerini kullanarak en yetkin siyasi organizasyonu oluşturabilmişlerdi. (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 14).

Coğrafya, iklim ve siyasi organizasyon ilişkisi Aristoteles sonrasında İbn-i Haldun ve hatta Montesquieu tarafından tekrar ele alınıp işlenecektir. Böylece coğrafya ile insanın siyasileşmesi arasında ilişki oluşur. Fakat ne insan ve ne de toplum coğrafyanın kader olmasından kaçma yeteneğine sahip değildir. Bu kadere meydan okuyan ve bu kaderin pozitif ve negatif çıktılarının kullanılabilirlik yeteneği üreten yapı ise toplumların kurduğu organizasyon olan devlet olacaktır. (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 14).

Modern anlamda “Jeopolitik” kavramını kullanan ilk isim İsveçli profesör Johan Rudolf Kjellen olmuştur. Boniface'nin (2018) aktardığına göre Kjellen, Rusların Baltık sularına doğru ilerlemesinden ve yerleşmesinden endişe duyuyordu. Ona göre, bir devletin, toprak olarak düşünüldüğünde akla gelen fiziksel ve coğrafi varlığından başka dört boyutu daha vardır. Devlet ekonomik faaliyetlerde merkez, ulusal ve etnik özellikleriyle toplum, sosyal sınıf ve meslekler açısından sosyal topluluk, anayasal ve idari yönleriyle hükümdür. Bunlar aynı güce sahip beş unsurdur; bu unsurlar barış zamanında birlikte çalışan, savaş zamanında da birlikte mücadele eden bir elin beş parmağı gibidir.

Kjellen'e göre devlet tıpkı insan gibi biyolojik anlamda canlı bir oluşumdur. Her devletin bir birey gibi kendine ait özellikleri ve karakteri vardır. Kjellen bu ifadenin içeriğini 1916 yılında yayınladığı *Staten som Livsform*'da belirginleştirmiştir. Yapıt Almanca versiyonu 1864 yılında *Der Staat als Lebensform (Canlı Organizma Olarak Devlet)* adı altında dağıtılmıştır. Kjellen göre, siyaset biliminin hiç değişmeyen amacı birleşik devlettir, onun derin özelliklerinin irdelenmesine katkıda bulunmak ister, oysa siyasal coğrafya dünyayı genel olarak insan topluluklarının yaşadığı bir yer olarak inceler. (Defay, 2005, s. 25).

Çağdaş jeopolitiğin fikir olarak başlangıcı ise Alman coğrafyacı ve antropolog Freidrich Ratzel'in yazmış olduğu *Siyasi Coğrafya* adlı eseri baz alınmaktadır. Ratzel, Carl Ritter'den de etkilenerek toplumu bir organizmaya benzetmiştir. Organizma ise büyüyüp gelişmek ister bu ihtiyacın karşılanması için de bir alana (Lebensraum) ihtiyaç duyar. Bu ise daha sonraları Adolf Hitler'in bir dünya savaşına yol açacak olan 'yaşam alanı' kavramının temelini atmıştır.

Ratzel, toplumun ve bölgenin güçlerinden oluşan bir üçgen çizmiştir. Onun için devlet, tıpkı canlı bir varlık gibi yalnızca toprakta yetişebilen bir yapıdır. Büyüdükçe daha geniş bir alanı kaplar, öldüğünde ise haritadan silinir. Ulus, ortak bir aidiyet duygusuyla bir araya gelmiş insanlardan oluşur. Bu ortak aidiyet duygusunu üreten yalnızca ırk değildir. Toplum aynı topraklar üzerinde birleşmiş bireyler ve gruplardan oluşmaktadır. Ratzel, jeopolitiğin, daha doğrusu jeopolitik üzerine kurulan politikaların coğrafi determinizme dönüşebileceği riskini kabul ederek şu ifadeleri kullanır: “Devletin tek ‘birlik’ unsuru, topraklarıdır. Siyasi organizasyonu ısrarla devlete ve topraklarına dayandırma çabasının da sebebi budur.” (Boniface, 2018, s. 17).

İsveçli akademisyen Rudolf Kjellen'in kavramı kullanmaya başlamasıyla zaman içinde “jeopolitik”in birçok tanımı yapılmıştır. Genel itibariyle jeopolitik, bir devletin, bulunduğu coğrafi konuma göre hareket tarzı ve siyaset geliştirmesine yarayan bir araçtır. Ancak jeopolitik üzerinde günümüze kadar kesinleşmiş bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte birçok akademisyen, düşünür ve bilim adamı da jeopolitiği tanımlamışlardır.



Johan Rudolf Kjellen'e göre jeopolitik, "Devletin coğrafi bir bütün olarak hareket etme bilimidir." Friedrich Ratzel'e göre ise, "Coğrafi niteliklerin ve şartların, özellikle de geniş alanların devletlerin var oluşunda belirleyici bir rol oynadığını, aynı zamanda bireylerin ve toplumların üzerinde yaşadıkları topraklara muhtaç olduğunu ve yazgılarının coğrafya kanunu tarafından belirlendiğini söyleyen bir bilim dalıdır." Karl Haushofer'e göre, "Jeopolitik, devletin yeni ulusal birimidir; coğrafya, özellikle de siyasi coğrafyaya dayanan bütün siyasi hareketleri belirleyen kuramdır." Yves Lacoste ise kavramı şöyle genişletmiştir: "Jeopolitik, bölgelerdeki çeşitli güç rekabetlerini inceler." Robert Kaplan göre ise jeopolitik, "Her devletin kendi stratejisini belirlerken karşısına çıkan durum ve olaylar bütünü, aynı zamanda coğrafyanın insan mücadeleleri üzerindeki etkisidir." (Boniface, 2018, s. 10-11).

Jeopolitiğin işlevi ve içeriğiyle ilgili daha ayrıntılı bir tanım yapmak istersek jeopolitik bir eylem (aksiyon, fiil) uygulama (tatbikat) işlemi değildir; disiplinli düşünceye dayanan bir faaliyet, bir çalışmadır. İşlevi (yaptığı iş, görevi, fonksiyonu) ülkelerin veya ülkelerin oluşturdukları uluslararası birliklerin; ülke, bölge ve küresel düzeyde güvenlik ve gelişmelerini sağlayacak politikaların ihtiyacı olan verileri belirler, güç ve hedefi de içeren uygun hareket tarzlarını araştırır, önerir. (İlhan, 2019, s. 21).

Tüm tanımlar ve yukarıda bahsedilen meseleler ışığında jeopolitiğin "adının konulması"ndan önce de siyaset ve coğrafya ile ilişkisinin olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yüzyıllar boyunca ilerleme kaydeden teknolojik gelişmeler ve devletin uluslararası sistemin ana unsuru olmasıyla birlikte jeopolitik daha da karmaşık hale gelmiştir. Sanayi Devrimi ile daha uzak menzillere daha kısa zamanlarda ulaşılmıştır. Bu durum, gücü elinde bulunduran devletlerin bir diğer devletin kaynakları ve zenginlikleri üzerinde tekil çıkarlar etrafında planlamalar gerçekleştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu planlara muhatap olan devletler de mevcut plana karşı kendi planlarını ortaya koymuştur. Bu durum devletler arası çatışmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Jeopolitik bu noktada, ortaya çıkan çıkar çatışmaları üzerine, devletler için gerekli stratejileri ve yöntemleri belirlemede zihni bir araç olarak kendini geliştirmiştir.

Sanayi Devrimi ve merkantilizm sürecinin ardından gelen "emperyalizm", Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli Batı dünyasının, dünyanın geri kalan bölgelerinde hakimiyet kurma amacının Truva atı olmuştur. Bu minvalde birçok teorisyen ve akademisyen tarafından mevcut başat güçlerin etki alanını genişletmelerine yardımcı olacak düşünceler ortaya atılmıştır. Bu düşünceler, sadece birinci devletin güç ve kabiliyetlerini değil hedef bölgedeki ve hedef bölgeye yönelik rakip devletlerin güç ve kabiliyetlerinin de hesaba katılarak strateji belirlenmesine yol açmıştır. Bu düşünce ve strateji yapısından klasik jeopolitik teoriler ortaya çıkmıştır.

### **3. JEOPOLİTİK TEORİLER**

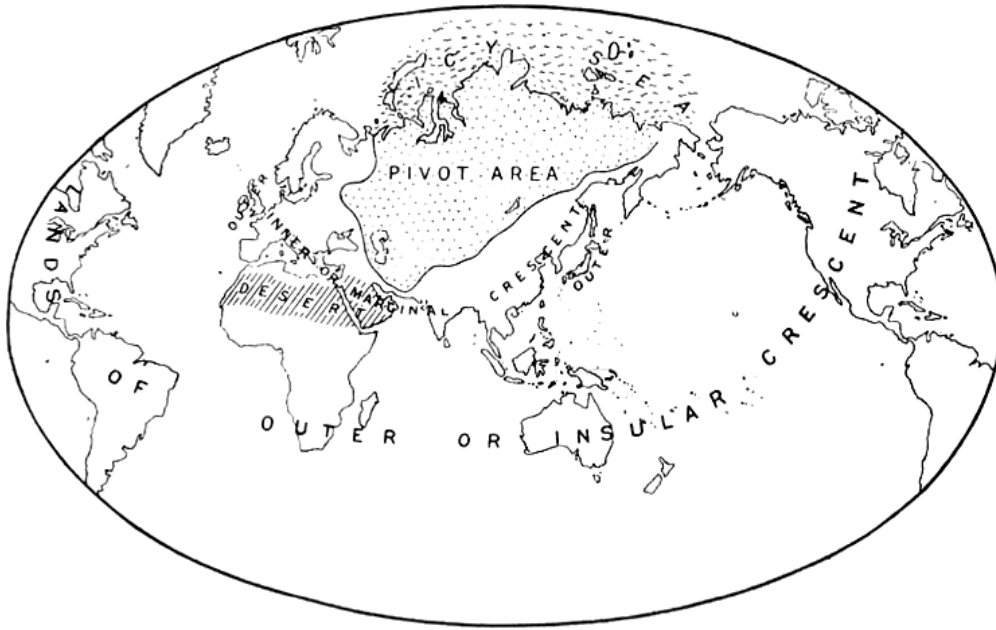
#### **3.1. Tarihin Coğrafi Kalbi – Sir Halford J. Mackinder**

Jeopolitik teori alanında belki de en bilinen isim İngiliz Sir Halford John Mackinder'dir. Mackinder'in çalışmaları Kjellen ve Ratzel'in çalışmaları ile hemen hemen aynı zamana denk gelmekteydi ancak, Mackinder'in kavram olarak "jeopolitik" in tanımı veya tanıtılması ile ilgili özel bir ilgisi bulunmamaktadır.

Mackinder, 1904 yılında yayınladığı *The Geographical Pivot of History* (Tarihin Coğrafi Eksenini) adlı eserinde sadece deniz gücüyle dünya hakimiyetinin sağlanamayacağını gelişen ulaşım bilhassa demir yolları teknolojisiyle gelişmiş bir hareket kabiliyeti elde edecek olan Avrasya kara devletlerinin etkisini artıracaklarını ve eğer denizlere ulaşması halinde hegemon güç olabilecek bir potansiyele sahip olacağını ve bunun dönemin Büyük Britanya'sı için büyük bir tehdit oluşturacağını ifade etmiştir. (Stavridis, 2021).

Mackinder, Avrasya'daki merkez karaya Kalpgâh adını verir. Kalpgâh'a hakim olanın Dünya Adası'na (Avrupa, Asya ve Afrika) Dünya Adası'na hakim olanın ise dünyanın hegemon gücü olacağı söylemektedir.

İngiliz akademisyen ve devlet adamına göre Kalpgâh , doğuda Baykal Gölü'nden batıda Volga'ya kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneydeki Himalaya dağ sıralarına kadar uzanan geniş bir ova'dır. Bu ova, kendi kendine yeterli kaynakları sağlayabilen ve deniz yoluyla ulaşılamayan, izole bir alandır. Mackinder, Kalpgâh'ın doğusu, batısı ve güneyini deniz ulaşımına elverişli "İç Hilal" olarak tanımlar. Bu alanın daha dışında yer alan Japonya, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'ni kapsayan daha dışarıdaki alana ise "Dış Hilal" veya "Adalar Hilali" adını vermiştir. Mackinder, tezinde ileri sürdüğü fikirleri yukarıda belirtilen konumlandırma üzerine oturtacaktır.



Şekil 1: Mackinder, Tarihin Coğrafi Kalbi, Kalpgâh (Heartland)

John Mackinder 25 Ocak 1904'te Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nda yaptığı sunumda coğrafyanın tarihe ve siyasete olan etkisinden bahsetmiştir ve bu sunum birkaç ay sonra "*Geographical Journal*" dergisinde "*Tarihin Coğrafi Kalbi/Eksen*" isminde bir makale olarak yayınlanmıştır. Bu makale temelde, Büyük Britanya'nın küresel hegemonyasını devam ettirmesi için bir araç olarak yazılmıştır. Mackinder, I. Dünya Savaşı'nın da ağırlığıyla Almanya'yı ve Bolşevik Rusya'yı kendine tehdit olarak görür ve bu iki gücün ittifakının önüne geçilmesi gerektiğini belirtmektedir. (Mackinder, 2013, s. 9)

Dönemin İngiltere Savaş Bakanı Winston Churchill (1874-1965) Bolşevikliği önemli bir tehlike olarak görmesinin dışında, İngiliz çıkarlarının tesisi ve muhafazası açısından işi Bolşevik bebek beşiğinde boğulmalıdır" raddesine kadar vardırırmıştı. Bu sebeple, güney Rusya'da Bolşevik İhtilali'ni akamete uğratacak karşı-devrimci muhalefeti örgütlemek için görevlendirilen Mackinder, bölgeye vardığında geç kalmıştır. Kendisine, 1921'de Kızıl Ordu'nun bölgeyi kontrol altına almasıyla geriye buradaki karşı devrimci muhaliflerin tahliyesiyle uğraşma işi kalmıştı. Londra'ya döndüğünde görevinden istifa edecektir. (Mackinder, 2013, s. 10).

Mackinder'in temel endişesi İngiliz kapitalizmine ve sanayisinin sert bir rekabetle karşı karşıya kalmasıdır. Yükselen Almanya'nın ve Rusya'nın birleşmeleri halinde Britanya'nın ekonomik





çıkarlarının zedeleneceğini belirtir. Bununla birlikte Mackinder, Kalpgâh'ta bulunan, yeraltı ve yerüstü bir devletin neredeyse ihtiyaç duyacağı tüm imkanlara sahip olan Rusya ile İç Hilal bölgesinde bulunan ve okyanuslara açılma konusunda rahat bir konumda olan endüstriyel olarak gelişmiş bir Almanya'nın Britanya'ya karşı ittifak kurmalarının önüne geçmek istemiştir. Mackinder'e göre Avrasya bir kara okyanusu gibidir. Kıtanın baştan başa demiryolları ile döşenmesi girişimleri (Trans Sibiry Demiryolu, 1904) İngiliz düşünürü ürkütmüştür. Çünkü Britanya'nın kontrolü dışında gelişen muazzam bir ticaret ortaya çıkacaktı. Tüm bu ihtimallerin gerçekleşmesi durumunda Kalpgâh'ta bulunan güçlü bir devletin içeriden dışarıya doğru yayılmasının önüne geçilemeyecek ve okyanuslara ulaşmasıyla birlikte hegemon güç olacaktır. Avrasya dünyanın tam merkezinde bulunan en büyük kara parçasıdır. Merkezi kontrol edebilen doğrudan dünyayı kontrol edecektir ki Mackinder buna Afrika kıtasını da dahil edip Dünya Adası demiştir. Dünya adasına hakim olanın ise hegemon güç olacağını belirtmiştir. Mackinder, “Okyanus üzerinde hareket etme kabiliyeti, Kıtanın kalbinde hareket kabiliyetini oluşturan at ve develerin tabii rakibidir.” (Mackinder, 2013, s. 68) demiştir ve Britanyalı devletadamlarının, düşünürlerinin ve kapitalistlerinin bu noktaya dikkatini çekmek istemiştir.

Güç, Mackinder'in düşünce yapısının temelinde yer alır. Gücün temel bileşenlerini ise ticaret ve iş gücü olarak ifade eder. Mackinder konu ile alakalı bir tespitte bulunur ve bu bileşenleri şöyle tarif eder:

“Gücün, Ticaretin, Ücretlerin (Maaşların) ve İşçiliğin bir halka oluşturduğunu farz edelim. Ticaret kavramı, kelime tasarrufu açısından alış-verişi değil aynı zamanda sanayileri ve tarımı da kapsayacak şekilde kullanıyorum. Benzer bir şekilde, İşçilik de topluma ücret karşılığı sunulan bütün hizmetleri içeriyor. İmdi, Güç Ticareti koruyor, Ticaret Maaşların ödenmesini sağlıyor ve İşçilik de Güce kaynaklık ediyor. Daha büyük bir güç için, daha fazla ticaretin korunması gerekiyor. Daha fazla ticaret tek başına daha fazla maaş sağlar ve daha büyük ve verimli bir nüfusu destekler. Daha büyük ve verimli bir nüfus ise, büyük gücün yegâne gerçekkaynağıdır.” (Mackinder, 2013, s. 169).

Britanya'yı bir deniz gücü olarak tanımlayan Mackinder, Kalpgâh merkezli Avrasya'da sağlanacak bir birlikten bu nedenle endişe etmektedir. Bugün için Rusya'nın toprakları içinde bulunan bu topraklar ona göre kimin kontrolünde olursa olsun potansiyelini kaybetmeyecektir. Dışarıdan bir deniz gücünün erişemediği bu topraklar, daha önce bir iç hilal devleti olan Almanlar tarafından iki kez işgal edilmesine rağmen iki saldırı da bu uçsuz bucaksız steplerde kaybolmuştur. Mackinder'e göre Britanya'nın elindeki en önemli ili silah deniz gücü ve sermayedir. Serbest ticaretin yaygınlaşması Britanya'nın çıkarıdır. Deniz yolları ve geçişlerinin kontrolünü elinde bulunduran Britanya Avrasya bölgesinde kendi ekonomisine rakip çıkabilecek merkezi deniz yolları ve okyanuslarla bağlantısı olan sanayileşmiş bir Avrasya devleti ve dönemin olası Almanya-Rusya ittifakı gibi iş birliklerine karşı teyakkuza olunması gerektiğini ifade etmektedir.

### **3.2. Kenar Kuşak Teorisi – Nicholas J. Spykman**

Jeopolitiğin önde gelen teorisyenlerinden bir diğeri ABD'li Nicholas Spykman'dır. Yale Üniversitesi'nde profesörlük yapan Spykman daha öncesinde gazetecilik yapmıştır. 1893 yılında Hollanda'nın başkenti Amsterdam'da doğan Spykman 1913 ile 1920 yılları arasında Ortadoğu'da, Avustralya'da ve Asya kıtasının çeşitli bölgelerinde ve adalarında gazetecilik faaliyetlerinde bulunmuştur. 1920 yılından sonra ise California Üniversitesi ile başlayan ve Yale Üniversitesi'ne kadar uzanacak olan bir akademik hayata başlamıştır.

Spykman, ABD' nin güvenlik ve dış politika alanlarında jeopolitiği veya coğrafi etmenleri yeterince dikkate almadığını düşünmektedir. Spykman 1938 yılında “*Coğrafya ve Dış Politika*” isminde bir kitap yayınlamış ve coğrafi konumun devletlerin siyaseti üzerindeki etkilerine dikkati çekmiştir. Bu kitabın ardından 1942 yılında “*Dünya Siyasetinde Amerika'nın Stratejisi*” (*America's Strategy in World Politics*) isimli çalışmasıyla jeopolitik alanında ABD'nin çıkarları doğrultusunda bir çalışma yayınlamıştır ve ABD için sistemli bir jeopolitik düşünce yapısı ortaya koymuştur.

Amerikalı akademisyen sıkı bir realisttir ancak coğrafi determinizmin insanı düşürdüğü yanılgıdan ve ataletten de kaçınır. Spykman, ortaya atmış olduğu düşünce yapısına Kenar Kuşak Teorisi bir diğer adıyla “Rimland” ismini vermiştir. “Rim” sözcüğü İngilizcede “kenar, çerçeve ve çerçevelemek anlamlarına gelmektedir. “Land” ise toprak, toprak parçası, arazi ve ülke anlamlarına gelmektedir.

Spykman'ın Rimland olarak bahsettiği alan Mackinder'in İç Hilal bölgesinde bulunan alana karşılık gelmektedir ve Kalpgâh 'ı çevreleyen amfibik özelliklere sahip kara devletleridir. Kısaca hatırlamak gerekirse bölge Batı Avrupa, Ortadoğu, Orta Asya'nın güney kısımları, Çin ve Uzak Doğu'dan meydana gelmektedir.

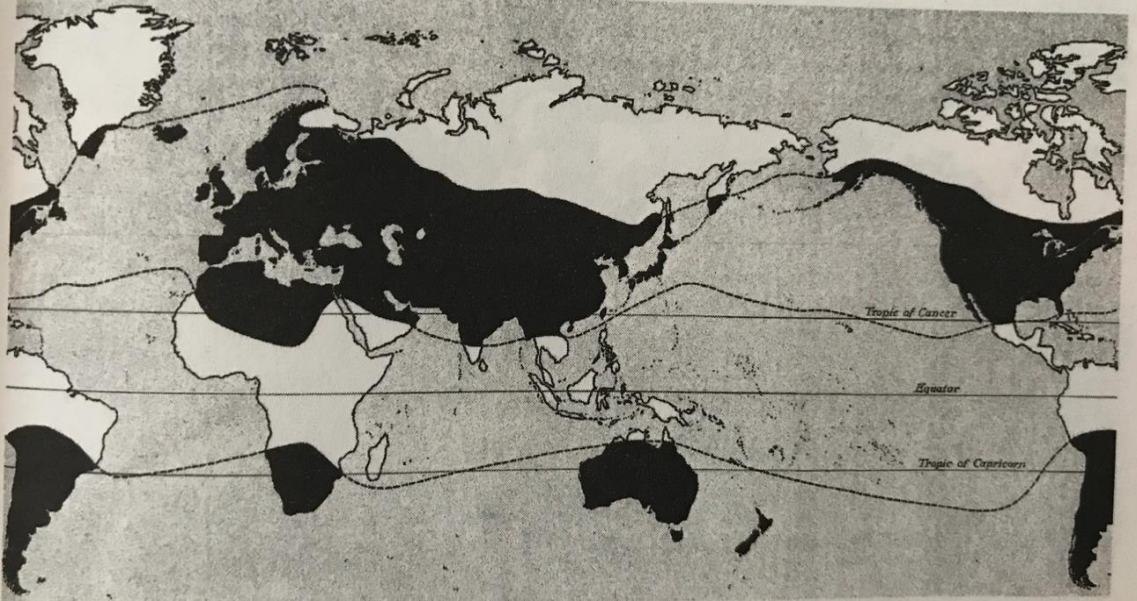


Şekil 2: Spykman, Coğrafya ve Dış Politika, Kenar Kuşak Bölgeleri (Rimland)

Spykman, Mackinder'den büyük ölçüde etkilenmiş ve teorisini onun düşüncelerini baz alarak oluşturmuştur. Spykman göre Rimland'a hakim olan Dünya Adası'na hakim olur, Dünya Adası'na hakim olan ise dünyaya hükmeder. Çünkü ona göre, geçmişte hegemonya kurma girişimleri Almanya'dan (II. Wilhelm ve Hitler dönemi) ve Fransa'dan (Napolyon) gelmiştir. Spykman'a göre Amerika Birleşik Devletleri, Rimland'a tek başına bir devletin hakim olmasını, bölgenin tek bir çatı altında birleşmesini engellemelidir ve bölge devletleriyle yakın ilişkiler kurmalıdır. Spykman bundan dolayı çalışmalarında güce ayrı bir parantez açmaktadır.

Bir ulusun güvenliği nihayetinde savunması için komuta edebileceği güce bağlıysa amacı güvenliği sağlamak olan politik strateji, devletin barış zamanında gücünü korumalıdır. Devlet bunu etkili bir şekilde yapabilmek için gücü belirleyen faktörlerle ilgilenmelidir. Askeri strateji uzmanının kendi özel amaçlarını gerçekleştirmek için güç kullanması gerektiğinden, savaş zamanında zafer kazanmak için politik stratejiyle arasında somut bir ilişki barındırmalıdır. Savaşta özel hedefin belli bir düşmanın yok edilmesi olmasına rağmen hem barış hem de savaş durumunda devletin bağımsızlığı ve güvenliği temel esastır. Bu nedenle her iki strateji de aynı güç faktörleriyle ilgilenmelidir. (Spykman, 2020, s. 39). “Öte yandan, devletin güvenliğini sağlamak ve sürdürmekle ilgili bir politikaya karar verme sorunuyla ilgilenirken; ulusal toprakların dünyadaki konumu, büyüklüğü ve sahip olduğu kaynakları, toprakların dağılımı ve diğer ülkelerin (özellikle komşuların) gücü açısından düşünmeliyiz.” (Spykman, 2020, s. 41).

Spykman'a (2020) göre iklim, Rimland'ın öneminin belirlenmesinde hayati etmenlerden biridir. Doğal kaynakların coğrafya etkisiyle şekillendiğini belirten Spykman bu durumun ülkelerin ekonomileriyle ve nüfus dağılımıyla doğrudan ilişkili olduğunu belirtir. Yıllık ortalama 20 inçlik yağış miktarının altında kalan bölgelerde iklim elverişsiz (soğuk kurak, sıcak kurak) olacağından bu bölgede bulunan devletlerin potansiyel güç olarak göz ardı edilebileceğini söylemektedir. Çünkü, temel olarak gıda ihtiyacını kendi kendine karşılayamayan bir devlet büyük güç olamayacaktır. Ortalama 20 inç yağış miktarı, Doğu ve Batı medeniyetleri için hayati öneme sahip buğday ve pirincin üretimi için gerekli asgari yağış miktarına karşılık gelmektedir.

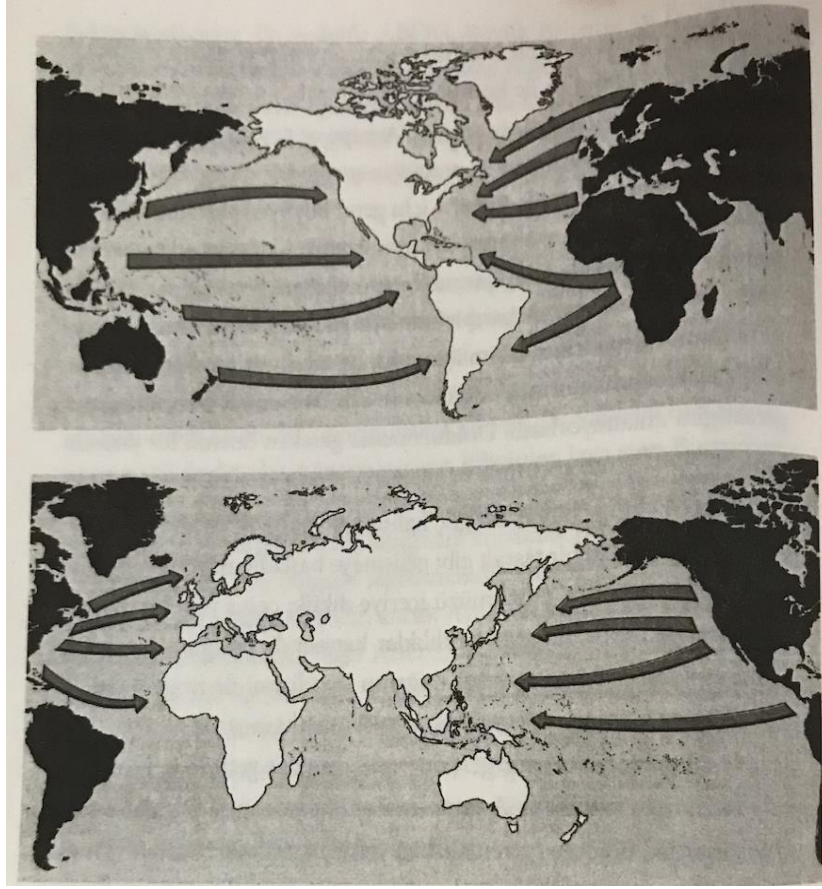


Şekil 3: Spykman, Coğrafya ve Dış Politika, İklim Kuşakları

Coğrafya, değişmez ve sabit olması sebebiyle ulusal politikanın sınırlarının belirlenmesindeki en temel unsurdur. Bakanlar, hükümetler, hatta diktatörler gelip geçici olmalarına karşılık, bir ülkenin sınırlarında yer alan sıra dağlar daima oldukları yerde durmaktadır... Zira Rus Çarı 1. Alexander'ın sıcak denizlere inme arzusunun, aynı şekilde Josef Stalin'de tevarüs etmesi... coğrafyanın dayattığı şartlardır. Burada özellikle belirtmek istediğimiz husus coğrafyanın bilinçli olarak “belirleyici” değil, “sınırlandırıcı” olarak tanımlanmış olmasıdır. Bir ülkenin coğrafyası, o ülkenin dış politikasının sebebi değil, politikayı oluşturan unsurdur. (Spykman, 2020, s. 122-123).

Spykman'ın bütün çalışmaları ABD'nin çıkarlarını azami ölçüde koruma içgüdüğü ile yapılmıştır. O, Amerika'nın bir deniz gücü olduğunu kabul etmektedir. ABD'yi tez olarak düşünüp antitez olarak Rimland'ı ortaya koyarak senteze ulaşmaya çalışmış ve bir düşünce yapısı ortaya koymuştur. Spykman, Mackinder'in aksine Rimland'ı hem iklim koşulları hem büyük deniz yollarına erişimi ve sahip olduğu doğal kaynaklardan dolayı kendi Kalpgâh'ı olarak görmektedir. Rimland bölgesine hiçbir devlet veya uluslararası bir ittifak ABD'nin kontrolü dışında bağımsız bir şekilde müdahalede bulunamamalı, hakimiyet kuramamalıdır. Ona göre bir devletin alan hakimiyeti sağlamasında merkezden çevreye doğru olan iletişim araçları ve onun kullanımı hayati önemdedir. Demiryolu bu iletişim araçlarının başında gelmektedir. Bölgenin boydan boya demiryollarıyla birbirine bağlanması bahsi geçen alandaki devletlerin kendi aralarında ticaretin ve iletişimin artması anlamına gelmektedir. Bu durum deniz hegemon devleti olan ABD'nin dışında gerçekleşen bir ticaret demektir. Bu ise Rimland ve Avrasya devletlerinin zenginleşmesi dolayısıyla güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu sebepten dolayı Spykman, Rimland bölgesinin tek bir çatı altında birleşmesinin önüne geçilmesinin elzem olduğunu ifade ederek ABD'nin bölge ülkeleriyle kendi çıkarları çerçevesinde ilişkiler kurmasını önermektedir. Rimland bölgesi, bir nevi kıta Amerika'sı ile Kalpgâh arasında bir tampon vazifesi görmektedir. Tampon bölgenin ortadan kalkması Spykman ve ABD'nin dünya adası tarafından sarılması anlamına gelmektedir. Bu durum onun için en kötü senaryo olmakla birlikte aşağıdaki harita, II. Dünya Savaşı'nın (Almanya ve Japonya) da etkisiyle, çalışmasının ana motivasyonunun adeta bir simülasyonudur.





Şekil 4: Spykman, Coğrafya ve Dış Politika, Batı Yarımkürenin Geleceği?

### 3.3. Deniz Hakimiyeti Teorisi – Alfred Thayer Mahan

Deniz hakimiyeti alanında belki de en kapsamlı çalışmayı yapmış olan kişi ABD’li Alfred Thayer Mahan’dır. Mahan’ın deniz hakimiyeti alanının birçok eseri bulunurken “*The Influence of Sea Power upon History*” (1890-1894) isimli eseri en bilinen çalışmasıdır.

Teoriyi açıklamaya geçmeden önce Mahan’ın düşüncesinin temelinde ABD çıkarlarının azami ölçüde yükseltilmesi yatmaktadır ve kendisi koyu bir emperyalisttir. Ona göre temel mesele güçtür ve önce güç sonra diğer etmenler gelmektedir. “Güç, kuvvet, doğal hayatın bir ayrıcalığı; Tanrı’nın ülkelere bahşettiği bir yetenektir.” (Westcott, 2013, s. 274) demiştir.

Ülkelerin deniz gücünü etkileyen başlıca koşullar şu şekilde sıralanabilir: I. Coğrafi konum. II. Fiziki yapı burada da bağlantılı olduğu şekilde, doğal ürünler ve iklim dahil. III. Arazinin büyüklüğü. IV. Nüfus sayısı. V. Halkın karakteri. VI. Hükümetin karakteri, ulusal kuruluşlar da dahil. (Westcott, 2013, s. 41)

Mahan’a göre bu koşullardan en önemlisi halkın karakteridir. Bir ülke coğrafi olarak ne kadar avantajlı olursa olsun halkın denizci bir karakteri ve ruhu yoksa bahse konu ülkenin deniz gücü potansiyelini hayata geçirmesi çok zordur. Mahan, çalışmalarında İngiltere üzerinde özellikle durmuştur. O, İngiltere’nin süper güç olmasıyla donanmasının elinde bulundurduğu güç arasında doğru orantı kurar ve Britanya’nın hegemon güç olmasında donanma gücünün başat bir rol oynadığına inanmaktadır. Mahan’ın teorisinin temelini güç oluşturur, gücün temeli ise ticaret yollarının denetiminden geçmektedir. Bu da açık deniz filoları ve devasa donanmalar oluşturup Panama Kanalı gibi önemli su yollarını kontrol altına almaktan geçer. Bununla birlikte, deniz gücü dünyanın birçok yerindeki doğal kaynaklara ulaşım noktasında da kolaylık sağlamaktadır. Açık denizlere doğrudan kıyısı bulunan ABD, hegemon devlet olmak istiyorsa bahse konu genişlemeyi gerçekleştirmek

zorundadır. Mahan, bir devletin büyük devlet olma potansiyelinin kıyılarının uzunluğu ve limanlarının açık denizlere ulaşımının olup olmadığına bağlı olduğunu söyler. Avrupa ve Asya'da ortaya çıkması muhtemel hegemonik girişimlere karşı ABD'nin Britanya ile ittifak kurması gerektiğini belirtir.

İnsanlar gibi ülkeler de ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, iç güçlerini belirleyen ve destekleyen dış faaliyetlerinden ve kaynaklarından koparıldıkları zaman çöküşe geçerler... Bir ülke dünya ile ilişkisini keserek tek başına yaşayamaz ve diğer insanlarla irtibata geçmenin ve kendi kuvvetini yinelemenin en kolay yolu denizdir. (Westcott, 2013, s. 129).

Coğrafi keşiflerden ve sömürgecilikten gelen zenginliğin Mahan'ı etkilediği söylenebilir. Britanya'nın da büyük filolarla dünya ticaret yollarının büyük bir bölümünü denetim altına alması ve gelen zenginliğin de Mahan'ın düşüncelerini etkilemiştir. Mahan, milli çıkar unsurunun hayata geçebilmesi için denizlerin kontrolünün şart olduğunu belirtir. Çünkü ona göre denizler, dünyanın en geniş otopanlarıdır ve bu alanın kontrolünden sağlanacak güç ABD'nin hegemonyasının temeli olacaktır. O yüzden Mahan, Mackinder ve Spykman'ın aksine "Denizlere hakim olanın dünyaya hükmedeceğini" söylemektedir.

### **3.4. Hava ve Uzay Hakimiyeti Teorileri**

Jeopolitikte hava hakimiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nda uçakların cephe gerisini izleme ve gözetleme faaliyetleriyle ilk defa çalışma alanına dahil olmaya başlamıştır. Ancak zamanla ve teknolojik gelişmelerle birlikte hava gücünün sadece keşif amaçlı değil yüksek irtifa bombardımanı gibi çeşitli alanlarda kullanılabileceği anlaşılmıştır. Hava hakimiyeti alanında ilk çalışmaları ortaya koyanlar İtalyan ve Amerikalı düşünürler ve askerlerdir.

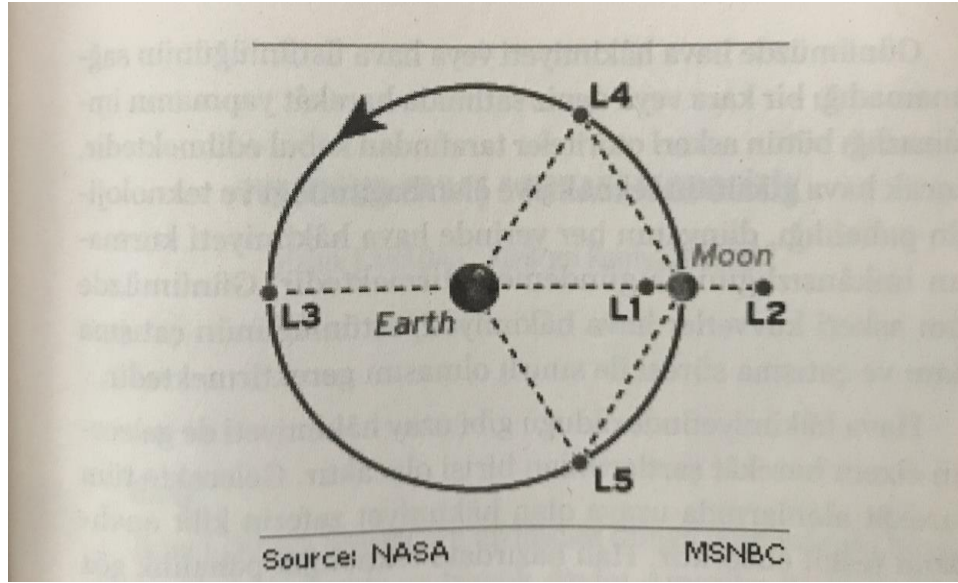
Amerika Birleşik Devletleri'nde eski bir savaş pilotu olan Alexander P. de Seversky bu konuda çalışma yapan önde gelen isimlerden biridir. Seversky, hava kara gücü ve deniz gücünün hava gücünün etkin kontrol sağlama avantajı karşısında geride kaldığını savunur. Seversky, Mackinder'in ve Spykman'ın dünya haritalarına alternatif olarak da azimutal projeksiyona dayalı bir dünya haritası geliştirmiştir ve harita ABD ve SSCB'nin jeopolitik hava etkisahalarına ayrılmıştır.

Konuyla ilgili önde gelen bir diğer isim ise eski bir hava albayı olan Harry Sachaklian'dır. Sachaklian, görüşünü kara hakimiyeti üzerine bina etmiştir. Ona göre hava hakimiyeti bir çarpan olarak kara gücünü ve deniz gücünü desteklemektedir. Hava gücü fazla olan devletin galip geleceğini ve dolayısıyla kara gücü ve deniz gücü teorilerinin hava gücünün güçlü olan tarafa ağır basacağını ifade etmiştir. Sachaklian, bu düşüncesiyle SSCB çevresinde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu "Kuzey Kuşağı" adıyla ABD hava üslerinin kurulmasına da ilham kaynağı olmuştur.

Hava hakimiyetçisi Sachaklian'ın görüşleri üzerine yükselen Uzay Hakimiyet Teorisi, uçakların savaşlarda kullanılmasıyla teknolojik ufkun genişlemesi neticesinde insanoğlu bu yeni alandan faydalanmaya başlamıştır. Özellikle uydu ve haberleşme sektörlerinde yaşanan gelişmeler devletlerin dikkatini bu yöne çevirirken egemenlik ve güvenlik temelinde devletler bu alanda yatırıma ve yarışa başlamışlardır. Bu devletlerin ise en başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir.

Bir devletin uzay gücünün en önemli göstergesi uzayın kontrolünü sağlamasıdır. Everett C. Dolman, ABD'nin uzayda kontrol alanı kurmasını ve uzayda yer almak isteyen devletler üzerinde hegemonya oluşturmasını önermiştir. Dolman tarafından "astropolitik" olarak tanımlanan bir yapı geliştirilmiştir. En dar anlamda astropolitik küresel jeopolitik teorilerin dış uzayın insanlık tarafından fethine dahil olmasıdır. Daha genel ve kapsayıcı bir yoruma göre ise devlet rekabetinin önde gelen ve gerçekçi vizyonunun dış uzay politikasına uygulanmasıdır. (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 154-155).

Astropolitik, Mackinder'in tezine nazire olarak uzayın jeopolitik bölgelerinin belirlenmesi ile başlamaktadır... Yeryüzü/Dünya: Bu bölge, yeryüzü ve çevresindeki atmosferdir. Dünya Uzayı: Atmosferin sınırı ile 36.000 km. yükseklik arasındaki bölgedir. Ay Uzayı: Ay yörüngesi ile Dünya Uzayı üst sınırı arasındaki bölgedir. Güney Uzayı: Ay yörüngesinin ötesindeki ve güneş sistemindeki her şeyi içerir (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 156).



Şekil 5: M. Cem Oğultürk, Güngör Şahin, Jeopolitik; Büyük Güçler ve Türkiye, Ay ve Yörünge arasındaki Langrange Noktaları

Yörüngedeki en stratejik noktalar ay yörüngesinde bulunan L4 ve L5 noktalarıdır. Bu noktaları önemli kılan neden ise bu bölgelere gönderilen veya yerleştirilen objelerin hiçbir enerjiye ihtiyaç duymadan sabit bir şekilde kalabilmesidir. Bundan dolayı bahse konu noktalarda askeri uzay üslerinin kurulabilmesi kuvvetle muhtemeldir ve bu bölgelere silah sevkiyatı yapılabilmesi öngörülmektedir. Bu da uzay hakimiyeti teorisinin temel dayanak noktasıdır. L4 ve L5 bölgelerine hakim olan gücün ise Dünya-Ay sistemine hakim olacağı belirtilmektedir.

Uzay hakimiyeti, gelecek dünyasında devletler arasındaki üstünlük mücadelesinde önemli bir çarpan olarak durmaktadır. Devletlerin uydu teknolojilerine olan bağımlılığı bu durumun temelsebebidir. Ancak teknolojik maliyetlerin genişliği düşünüldüğünde uzayın tek bir devletin egemenlik sahası olması yakın gelecekte ön görülmemektedir.

### 3.5. Eleştirel Jeopolitik

Dünyada hayata geçirilen her yeni fikir, buluş veya icat insanoğlunun ihtiyacına binaen ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki teoriler de bu doğrultuda ortaya çıkan düşünce yapılarıdır. Eleştirel jeopolitik de alanda ortaya çıkan bir ihtiyacın sonucudur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ABD karşısında mağlubiyetinin anlaşılmasına başladığı seksenli yıllarda başlayan ideolojilerin gerilemesi ve geride bıraktığı boşluğu eleştirel jeopolitik doldurmaya çalışmıştır. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra daha keskin bir şekilde ortaya çıkan uluslararası arenadaki dengesizlik ve ideolojik boşluk, yeni fikirlerin ve akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD'nin zaferi ile tek, rakipsiz hegemon olarak kalması fikir dünyasına yeni akımlar getirmiştir. Bu fikirler kümesi yeni bir tahayyül ortaya sunmamakla birlikte var olan yapının eleştirisi yani eleştirel teoriler ortaya çıkmış eleştirel jeopolitik de temelini buradan almıştır.

Eleştirel jeopolitik, 1980'lerde siyasi coğrafya disiplini içerisinde doğan ve geleneksel jeopolitiğin eleştirisi olarak tanımlanabilecek bir akımdır. Çalışma konuları itibarıyla çok geniş olan bu alanda çalışan başlıca akademisyenler, John A. Agnew, Simon Dalby, Gerard Toal, Klaus Dodds, Colin Flint gibi siyasi coğrafyacılarıdır. Eleştirel jeopolitiğin üzerinde durduğu başlıca konular ise on dokuzuncu yüzyıl siyasi coğrafya metinlerinin analizi, modern jeopolitik söylemin ve jeopolitik dönemlerin oluşumu ve bunların uluslararası siyaset üzerindeki etkileridir. (Özgen & Güngördü, 2019, s. 917).

Eleştirel jeopolitik, Post-modernizm, post-yapısalcılık, Frankfurt Okulu, Simülasyon kuramı ve

yapısöküm gibi eleştirel teorilerin etkisi altındadır. Eleştirel jeopolitik, klasik jeopolitik teorilerin sabit coğrafyacılığına eleştiride bulunur ve devleti yöneten kişilerin ve kültürlerinin de karar almada etkisi olduğunu belirtir. Kitle iletişim araçlarında yaşanan teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin etkisiyle daha geçişken bir uluslararası sistem ve klasik ulus-devlet anlayışının erozyona uğradığı düşüncesi medya aracılığıyla söylem olarak devletlerin jeopolitiğine etkide bulunmuştur. Eleştirel jeopolitik, klasik jeopolitiğin ilgi alanı olan gücün kaynaklarını araştırmakla değil bu gücün jeopolitik söylemdeki güç ve iktidar pratiklerinin yansımalarıyla ilgilenir. Eleştirel jeopolitik klasik jeopolitik gibi alan ve bölge gibi sabiteleri değil bunların nasıl ortaya çıktıklarını analiz eder.

Eleştirel jeopolitik, dış politikayı başarılı hale getirmek ve işgal edilen toprakları haklı gerekçelere bağlamak için söylemler aracılığı ile zihinlerde algı oluşturur. Söylemler tarafından inşa edilen politik yapılara odaklanmak ve jeopolitik gerçekleri söylemlerle bulmak gerekir. Böylece devlet olgusu, jeopolitiğin odak noktasından çıkar ve karar alıcıların gerçekliği oluştururken nasıl bir zeminde ve nasıl bir bilgiyle inşa ettiğini ve meşruluk kazandığını inceler.(Baydili, 2020, s. 94).

Eleştirel jeopolitiğin üç farklı alt birimi vardır. Bunlardan ilki Formel Jeopolitiktir. Formel Jeopolitik kısaca, jeopolitik alanında söylem üreten bilim insanlarının analizlerini inceleyen jeopolitik alt birimdir. Bu tür jeopolitik düşünceler ve fikirler, belli bir zaman sonra devlet geleneği haline dönüşebilir ve bu noktada klasik teoriler de formel jeopolitiğe örnek olarak verilebilir. İkinci alt birim ise Pratik Jeopolitiktir. Pratik Jeopolitik, kısaca dış politikaya karar veren bürokratların ve hükümet yetkililerinin düşünce ve söylemlerini içermektedir. Eleştirel jeopolitiğin son alt birimi ise Popüler Jeopolitiktir. Popüler Jeopolitik, basılı ve görsel her türlü kitle iletişim araçları ve bu araçların getirmiş olduğu popüler kültürün de hesaba katılarak bir jeopolitik söylem oluşturulması sürecidir. Bu tür jeopolitikte anlatılmak istenen doğrudan ifade edilmez. Bu, hedef kitle tarafından “kabul edilmeme” ihtimaline dönük bir önlemdir.

#### **4. TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK İZDÜŞÜMLERİ**

Jeopolitik, devletlerin politika belirlemede, ülkenin sahip olduğu değişen ve değişmeyen faktörlerin hesaba katılarak güç değerlendirmesi ve gelecek projeksiyonu çizilmesinde çok elzem bir yere sahiptir. Bu çalışmanın da temel motivasyonunu bu durum oluşturmaktadır.

Türkiye’nin jeopolitik izdüşümlerinin ve öneminin doğru belirlenebilmesi için tarihte uygulanmış ve hala geçerliliğini koruyan klasik jeopolitik teoriler olarak adlandırılan; Mackinder’in Tarihin Coğrafi Kalbi yani Kara Hakimiyet Teorisi, Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi ve Alfred Mahan’ın Deniz Hakimiyet Teorisi’nden faydalanılacaktır. Klasik teorileri temel almamızdaki en önemli nedenler daha önce uygulanmış ve günümüzde hala uygulanabilirolmaları ve diğer teorilere kaynaklık etmeleridir.

##### **4.1. Tarihin Coğrafi Kalbi ve Türkiye**

Saldırgan bir kişiliğin, kendisine düşman olanları bir araya getirmesi bakımından önemli bir sosyal işlevi vardır ve Avrupa da dışarıdan gelen barbarların baskısı altında kendi medeniyetine ulaşmıştır. Tam da bu sebepten, sizden bir an için bile olsa Asya’yı ve Asya tarihini Avrupa’dan ve Avrupa tarihinden daha önemli addetmenizi istirham ediyorum; çünkü Avrupa medeniyeti, çok büyük oranda, Asyalı toplulukların istilasına karşı verilen dünyevi var olma mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (Mackinder, 2013, s. 53).

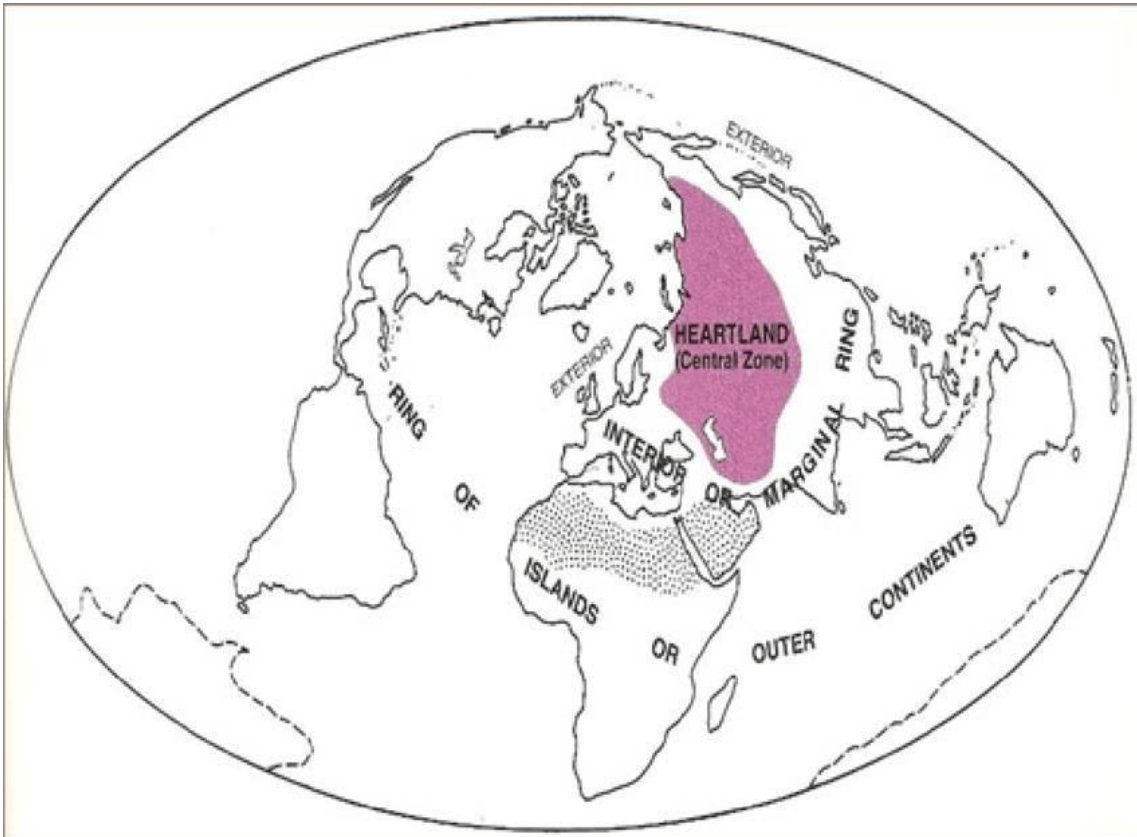
Mackinder’in yukarıdaki vecizesinden de anlaşılacağı üzere konunun Türkiye ile ilgili olan kısmı çok uzun yıllar önce başlamaktadır. Ancak yukarıdaki açıklama sadece bir başlangıçtır. Büyük bir ihtimalle Hun akınları bile Turani kavimlerin Avrupa’ya gerçekleştirdikleri ilk akınlar değildi. Homeros ve Herodot tarafından bahsedilen İskitler de kırmızı (at sütü) içen ve çok açık bir biçimde diğer Turani kavimlerle aynı hayat tarzını yaşayan ve büyük ihtimalle de steplerin sonraki yerlileriyle aynı ırktan gelmekteydiler. (Mackinder, 2013, s. 61).

Orta Asya’dan gelen İskitlerin, Moğolların ve Türklerin baskılarının o dönemki imparatorlukların dağılmasına neden olduğunu söyleyen Mackinder (2013), eski dünyanın yerleşim alanı olarak kullanılan tüm bölgelerin nihayetinde steplerden gücünü alan hareketli güç karşısında çözüleceğini söyler. Çünkü, Kalpgâh olarak adlandırdığı stepler, yaşamak için gerekli kaynaklara sahip ve deniz



yoluyla dışarıdan gelecek bir güç tarafından fethedilmesi zor bir alandır. Mackinder, merkezden çevreye doğru gerçekleşen bu hareketten çok etkilenmiştir. Kalpgâh, önce İç Hilal bölgesine ardından Dış Hilal bölgesine baskı yaparak Mackinder'in Dünya Adası olarak adlandırdığı Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına hükmedebilecek bir güç potansiyeli taşımaktadır. İvme, Spykman'ın aksine merkezden çevreye doğrudur. Mackinder'e (2013) göre okyanus üzerinde hareket etme kabiliyeti, kıtanın kalbinde hareket kabiliyetini oluşturan at ve develerin tabii rakibidir. Mackinder, Avrasya kıtasını kocaman bir okyanus gibi düşünür. Çünkü devasa bir alanı kapsamaktadır. Bu bölgede gerçekleşecek olan ekonomik birliğin Britanya'nın kontrolü ve nüfuzu dışında olacak olması Mackinder'in temel endişe kaynağıdır. Büyük Britanya gücünü önemli ticaret yollarının kontrolüne dolayısıyla dünya ticaretinin kontrolüne borçludur ve bu ticaret deniz yoluyla gerçekleşmektedir. Denizin hakimi ise Büyük Britanya'dır. Ancak Avrasya bölgesinde gerçekleşecek olan ekonomik aktiviteler Britanya'nın kontrolü dışında gerçekleşecektir. Bu da bölgenin gelişip güçlenmesi ve Britanya'ya denizlerde meydan okuyabilecek bir gücün ortaya çıkması demektir. O dönem Rusya tarafından inşa edilen batıda Wirballen'den doğuda Vladivostok'a kadar uzanan demiryolunun ticari potansiyeli Mackinder'e göre inanılmaz büyüklüktedir ve bu durum belirttiğimiz üzere bir deniz gücünün nüfuz edemeyeceği bir coğrafya meydana getirecektir.

Mackinder'e göre Kalpgâh veya Mihver bölge eskiden Moğolistan'ın hakimiyet kurduğu Rusya'nın üzerinde bulunduğu topraklardır. Bu bölgenin dış kısmında büyük bir hilal şeklinde Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin bulunmaktadır. En dış hilalde ise İngiltere, Güney Afrika, Avustralya, ABD, Kanada ve Japonya bulunmaktadır. Mackinder, geçmişte Türklerin ve Moğolların merkezden çevreye doğru yaptığı akınları Rusya'nın gerçekleştirebileceği konusunda endişe etmektedir. Ancak Rusya, İç Hilal bölgesindeki devletlere tek başına hakim olmaya muktedir değildir. Mackinder, o dönem Rusya'nın Almanya ile bir ittifak yaparsa denize ulaşabileceğini ve bir donanma meydana getirme imkanına sahip olarak Britanya'nın hegemonyasına kafa tutacağını belirtir. Bu çıkarımların birçoğu şu an farklılıklar arasında da geçerliliğini korumaktadır.



Şekil 6: Kalpgâh , İç Hilal ve Dış Hilal (Georgios Chrysochou)

Türkiye, bu teoride İç Hilal kısmının ortasında yer almakta ve tüm deniz yollarına Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı ile kolayca ulaşım sağlayabilmektedir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda topraklarının büyük bir çoğunluğunu kaybeden Türkiye, savaşın kaybeden tarafı olarak statü kaybına uğramıştır. II. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, savaş sonrası düzende güçlenen Rusya'nın çevrenmesi ve "merkezden çevreye doğru gerçekleşecek akınlara" karşı NATO ile birlikte hareket etmiş ve bu dönemin hegemon aktörü ise ABD olmuştur. Türkiye'nin bu rolü üstlenmesi o dönem ülkenin çıkarına idi. Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak ve boğazlarda özel statü talep etmesi milli güvenlik sorunu oluşturmaktaydı ve devlet olarak buna bir reaksiyon gösteren Türkiye NATO içerisinde yer almayı ve merkezden gelen akınlara karşısında Mihver gücün herhangi bir kıyı bölgesi ile iş birliğinin önüne geçilmesi çalışmalarının dolaylı ortağı olmuştur. Sovyet Rusya'nın kendini lağvetmesine kadarki sürece de baktığımızda Moskova'nın ideolojik kardeşi Çin dahil ABD'nin İç Hilal kuşağında bulunan devletlerin Sovyet Rusya'nın merkezden çevreye doğru hareketlerinin önüne geçmesinde başarılı olduğu bir gerçektir.

Soğuk Savaş sonrasında ise Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte merkezden çevreye doğru olan baskı ortadan kalkmış, Kalpgâh veya Mihver parçalanmış yeni yeni güçsüz devletler ortaya çıkmıştır. Bu noktada Türkiye yeni bir jeopolitik hesaplama yapmak durumunda kalmıştır. Merkezde tek başına baskı kuracak bir güç kalmamış okyanus gücü hareketi kıtanın engin steplerindeki hareket kabiliyetini oluşturan at ve develere karşı Britanya döneminde olduğu gibi gücünü korumayı başarabilmiştir. Çünkü, kıtada Mackinder'in oluşmasından endişe ettiği o engin ticari potansiyel hala hayata geçirilememiştir. Ancak günümüzde durum biraz daha farklı açıdan değişmektedir. Bu konuyu anlatmak Mackinder üzerinden yetersiz kalacağı için Nicholas Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi üzerinden açıklamak daha doğru olacaktır.

#### **4.2. Kenar Kuşak Teorisi ve Türkiye**

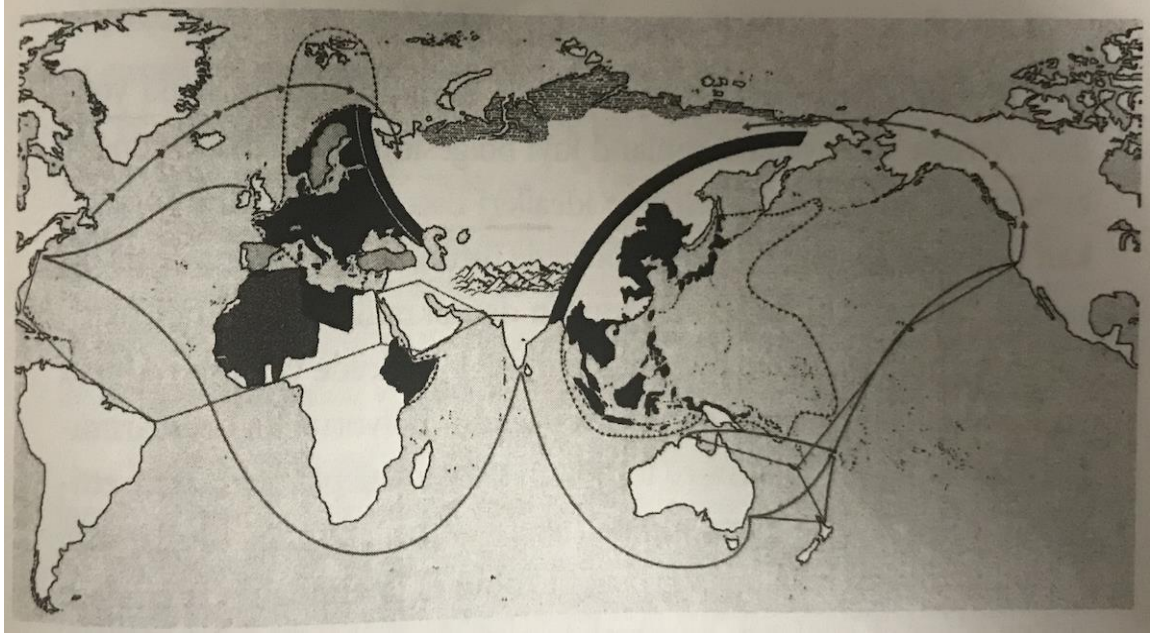
ABD'li Profesör Nicholas J. Spykman, Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi'ni baz alarak oluşturduğu fikir yapısında Mackinder'den faydalanmakla birlikte birçok noktada ondan ayrılmaktadır. Mackinder Kalpgâh 'dan çevreye yani merkezden çevreye doğru bir hareket öngörürken Spykman merkezi İç Hilal kendi ifadesiyle Rimland olarak görür ve Rimland'dan çevreye doğru bir hareket tahayyülünde bulunur.

Mackinder, Avrasya kıtası üzerindeki genel siyasi eylem modelini Kalpgâh 'daki göçebe halkların Rimland bölgelerine karşı dışa doğru baskıları olarak tanımlamıştır. Merkezî bölgelerde, otlaklarda serbestçe dolaşan göçebelerden sonra, Rus devletinin örgütlenmiş gücü sayesinde bölgeye hakim olmasıyla aynı örüntü devam etmiştir. Rus imparatorluğu böylelikle açık denize erişmeye çalışmış, ancak bu çaba 19. yüzyılda Avrasya kıyılarında genişleyen İngiliz deniz gücü tarafından engellemiştir... Aslında 19. ve 20. yüzyılların üç büyük dünya savaşında-Napolyon savaşları, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı- İngiliz ve Rus imparatorlukları Napolyon, II. Wilhelm ve Hitler'in önderliğindeki bir Rimland gücüne karşı bir araya gelmişti. Oysa İngiltere ve Rusya arasında hiçbir zaman gerçekten basit bir kara gücü- deniz gücü rekabeti olmamıştır. Söz konusu bu husular göz önünde bulundurulduğunda Mackinder'in vecizesinin; "Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse Kalpgâh'a hakim olur, kim Kalpgâh'a hükmederse dünya adasına hükmeder, kim dünya adasına hükmederse dünyaya hakim olur" aslında yanlış olduğu anlaşılır. Eski Dünya'nın güç politikaları için eğer bir slogan kullanılacaksa, bu slogan şöyle olmalıdır; "Rimland'a hükmeden Avrasya'ya hakim olur ve Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder." (Spykman, 2020, s. 94-95).

Özellikle Soğuk Savaş'ında bitmesiyle birlikte, Tarihin Sonu tezinin de doğru olmadığı açıkça görülmektedir. Dünya çok kutuplu bir satranç tahtasına dönmüş, aktörler gücüne göre ve devlet aklı çerçevesinde yeni stratejiler ve politikalar uygulamaktadır. Türkiye de Soğuk Savaş'ın ardından kendisine bir yol arayışına girmiş ve dış politikasını çeşitlendirmiştir. Dışişleri eski Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Mevlana'nın 'pergel metaforu'nu dış politikaya uyarlamasıyla Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır. Ankara kendisini merkeze konumlandırmıştır. Türkiye coğrafi ve jeopolitik konum itibarı ile Rimland'ın merkezinde bulunmaktadır. Her iki açık denize de ulaşımı Cebelitarık ve Süveyş geçişleriyle kolayca sağlanmaktadır.



Spykman, Rimland'ı sadece açık denizlere ulaşımı kolay olduğu için merkeze koymamıştır. Rimland, ılıman kuşaktır. Tarihte gerçekleşen önemli olayların büyük çoğunluğu 20 ila 60 derece kuzey enlemlerinde meydana gelmiştir. Bununla birlikte, iklim bu bölgelerde hem yaşamak hem de ekip dikmek açısından daha uygundur. Bu bölge devletleri, kendi kendine yetebilecek potansiyele sahiptirler. Hem kara hem de amfibik karakterdedirler. Kalpgâh'ı elinde bulunduran Rusya'nın sadece ülkesinin batı kısmında verimli topraklar bulunmaktadır. ABD ve Kanada'dan bile büyük bir kara parçası için bu çok düşük bir orandır. Gıda sektöründe kendi kendine yetemeyen bir ülke dünya sahnesindeki iddialı konumunu uzun süre sürdüremez. Ancak Rimland bölgesi gerekli tüm kaynaklara sahiptir. Tüm bu olanaklarla birlikte açık denizlere ulaşımın kolaylığı açık deniz imparatorlukları için asıl tehlikeyi oluşturmaktadır.



Şekil 7: Almanya ve Japonya'nın azami genişlemesi 1931-1942- Spykman, Coğrafya ve Dış Politika

Geçmişte yaşanan savaşlara bakıldığında -özellikle I. ve II. Cihan Harbi'ne- Rimland ülkeleri olan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu, karşısında açık deniz gücü Britanya ve kara gücü Rusya bulunmuştu. II. Cihan Harbi'nde ise yine Rimland bölgesine yerleşmiş Japonya'nın karşısında açık deniz güçleri ABD- Britanya ve kara gücü Sovyet Rusya geçmişti. Her iki savaşta da açık deniz imparatorlukları güçlerini ve hegemonyalarını sürdürdüler. Çünkü Mackinder'in korktuğu gibi bir ticaret ağı Avrasya kıtasında hala gelişmemişti. Ancak günümüzde şartlar değişmeye başlamıştır.

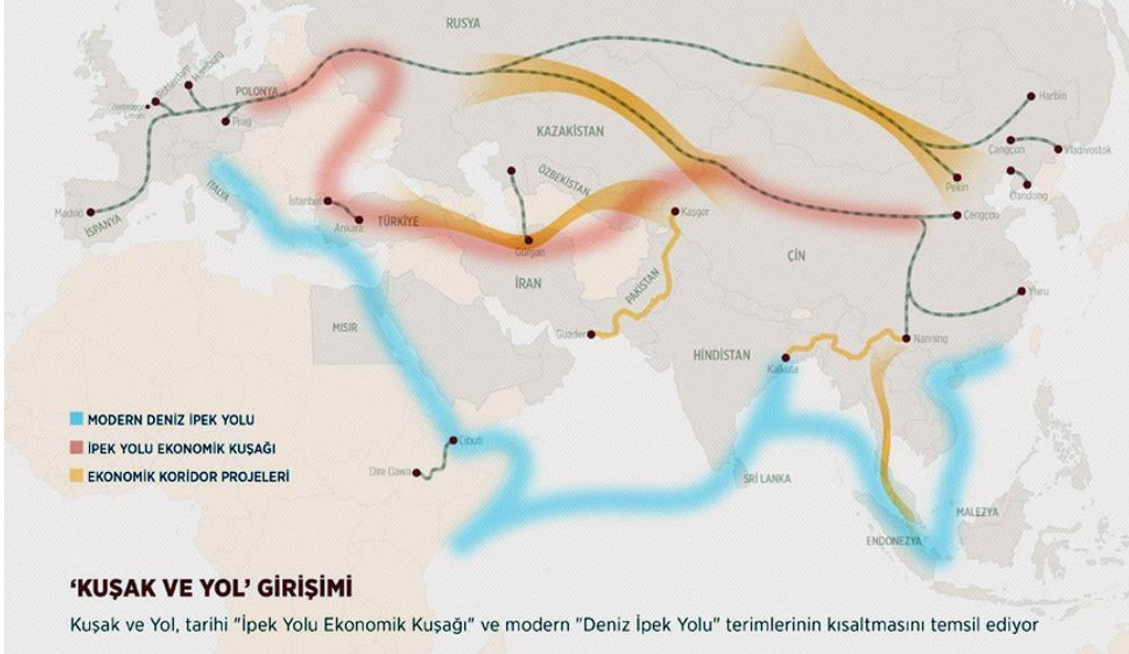
Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte çok kutuplu bir dünyaya ve dolayısıyla eskisinden daha çok anarşinin görüleceği bir döneme adım atmış bulunmaktayız. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin sebebi olan Sovyet yayılcılığının ortadan kalkması ile birlikte, Ankara için Balkanlar'dan Kafkaslara Karadeniz'den Kuzey Afrika'ya kadar her yönde politika geliştirme ve ülkenin potansiyel gücünü artıracak ve var olanı da dışarı aktaracak imkanlar yakalamıştır.

Fırsatları da içinde barındıran bu dönem jeopolitik güç mücadelelerinin de azami seviyelerde seyrettiği bir zamana karşılık gelmektedir. Mackinder'in üzerinde oldukça durduğu Avrasya'da gerçekleşecek olan dönemin süper gücü Britanya'sı için en büyük tehdit olarak gördüğü demiryolu ticaretinin günümüzde Rimland Avrasya'sında gerçekleşmeye başlamıştır. Çin'in Kuşak Yol diğer adıyla Yeni İpekyolu Projesi deniz gücü ABD'si için en önemli beka sorunu olarak öne çıkmıştır. Mackinder'in de vurguladığı gibi kendi kontrolü dışında gerçekleşecek olan devasa bir ticaret ABD hegemonyasının sonu manasına gelmektedir. Nitekim, Çin'den Avrupa'ya giden ilk yük treni 7 Kasım 2019 tarihinde Türkiye üzerinden geçerek Bulgaristan'dan Avrupa'ya doğru yoluna devam etmiştir. Bu durum,





gelişen teknoloji ile birlikte Avrasya kara okyanusunda gerçekleşen ilk ciddi kolektif ticaret girişimidir. Haritada canlandırmak gerekirse Çin'den başlayarak bir yay çizersek Çin-Pakistan-İran-Türkiye-Avrupa şeridi ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerin tamamı Rimland Avrasya'sında bulunmaktadır. Bu bölgenin ortak bir çıkar üzerine buluşması ABD için büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır.



Şekil 8: Kuşak Yol Projesi Güzergahları (Grafik: Anadolu Ajansı/ Yasin Demirci)

Birleşmiş Milletler'in bugün savaşmış, kazandığı savaş, fiziki yönden, Avrupa ve Asya'daki Rimland kıyı bölgesinin kontrolüne yönelik bir savaştır. Amacımız, ilkeleri ve idealleri Batı medeniyetine karşı çıkan hegemonik güçlerin her iki bölgede üstünlük kurmasına engel olmaktır. Biliyoruz ki, bağımsızlığımızın demokratik ve ahlaki ölçülerimizin korunması, zafere bu kadar tehlikeli bir şekilde yaklaşan Alman ve Japon gücünü yenmiş olmamıza bağlıdır. Biliyoruz ki, ordularımızın başarısı, askeri gücümüzü topyekûn savaşın taleplerine adapte ettiğimiz oranla ölçülür. Barış yapma çabalarımızın etkinliği, uluslararası toplumun doğası ve ülkemizin coğrafi konumu tarafından bize empoze edilen güvenlik şartlarını korumak ve gücümüzü kullanmayı öğrendiğimiz vakit doğrudan ölçülecektir. (Spykman, 2020, s. 98).

Spykman'ın açıkça vurguladığı ve kullandığı ifadeler ve seçtiği kelimeler incelendiğinde Rimland Avrasya'sının ortak bir ticari konsensüste birleşmesi ABD için tahammül seviyesinin dışına çıkmaktadır. Geçmişte yaşanan iki cihan harbinde ittifak yapan açık deniz ve Kalpgâh güçlerinin tekrar ittifak yapma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda en kritik nokta Rusya'nın projeye ne kadar dahil olacağıdır. Şu an yaşanmakta olan Ukrayna-Rusya savaşı en çok Avrupa'ya zarar vermiştir. Rusya tüm ambargolara rağmen savaşın başladığı günden bu yana sadece enerjiden yaklaşık 100 milyar dolar gelir elde etmiştir. Avrupa, Rimland'ın batı kanadını oluşturmakta ve projenin ortaklarından birisidir. Bununla birlikte ABD ve Rusya'nın belli noktalarda Suriye'de ortak hareket etmesi gözlerden kaçmamalıdır.

Tüm bu faktörler düşünüldüğünde Türkiye jeopolitik ve jeostratejik olarak çok hareketli, avantajları ve dezavantajları olan bir konumda bulunmaktadır. Her iki açık denize kolayca erişebilmektedir. Günümüzün Kalpgâh, kara gücü olan Rusya'nın sıcak denizlere inmesinde önemli bir jeopolitik avantaj olarak boğazlara sahiptir. Enerjiye kolayca ulaşabilmektedir. Doğu-Batı ticareti arasında konumunun verdiği avantajla merkezi bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki devletlerin istikrarsızlığı Ankara'yı olumsuz yönden etkilese de Türkiye bölgedeki en büyük güçtür. Ilıman kuşakta bulunmaktadır. Toprakları verimlidir. Dünya buğday üretiminde önde gelen ülkeler arasındadır. Son yıllarda savunma sanayiinde yaptığı atılımlarla dışa bağımlılığı yüzde yirmilere kadar





düşüren Türkiye, tarihi ve medeni birikimleriyle Rimland bölgesinin adeta kalbidir. Yakın zamanda Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türk Devletleri Teşkilatı, Pakistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan ve son zamanlarda Ermenistan da dahil olmak üzere etki alanını genişletmiştir. Bu durum bir çekim cazibesi oluşturmakla birlikte ABD'nin Rimland bölgesinde bir birleşmeyi çıkarlarına aykırı görmesinden dolayı dikkatleri de üzerine çekecektir. Ancak içerisinde bulunduğumuz konjonktür ABD'nin tek başına bölgeye müdahale etmesinde engel olmaktadır. Rusya'nın birleşmiş bir Rimland karşısında kendisini koruyamayacağı açıktır. Kuşak Yol Projesi'nin Rusya'yı zayıflatma ihtimali göz ardı edilmemeli ve geçmişte olduğu gibi deniz gücü ve kara gücünün ittifakı ihtimali göz ardı edilmemelidir. Rimland'ı özel kılan en önemli faktör hem kara hem deniz gücü oluşturabilmesidir. Kara gücüyle Kalpgâh'a deniz gücüyle açık deniz imparatorluğuna göz kırpmaktadır. Türkiye, kara gücü açısından caydırıcılığı yüksek sayılı birkaç ülkeden birisidir. TCG Anadolu gemisi ve milli deniz altı projeleriyle birlikte de deniz gücünü artırmaktadır. Bahse konu tüm faktörler birlikte düşünüldüğünde Spykman'ın Rimland'ı merkeze alarak merkezden çevreye doğru gerçekleşen hareket alanı Türkiye ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, Pekin'den başlayıp Rotterdam'a kadar uzanan muazzam demiryolu ağı İstanbul'dan geçmektedir ve diğer kara rotaları içerisinde en uygun olanıdır bu ise Türkiye'nin önemini daha da artırmaktadır.

### 4.3. Deniz Hakimiyeti Teorisi ve Türkiye

ABD'li denizci akademisyen Alfred Thayer Mahan 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren kaleme aldığı bir dizi eseriyle deniz gücünün dünya egemenliğinin sağlanmasında başat rol oynadığını savunmaktadır. Mahan bir kapitalisttir ve coğrafi keşiflerle ve sömürgecilikle gelen zenginliğin onu bu düşünceye ittiği belirtilmektedir. ABD'nin dış politikasını etkileyen önemli isimlerden biri olan Mahan'ın düşüncelerini incelerken bu hususların hatırlanmasında fayda olacaktır.

ABD için bu teorilerin de başında; (1) deniz yollarının kontrolüyle birlikte dünya egemenliğinin sağlanacağını savunan; (2) bir devletin büyüklüğünün, kıyıların uzunluğu ve limanların özelliğiyle ölçülebileceğini belirten; (3) uluslararası ilişkilerde kontrolün deniz egemenliğine bağlı olduğunu ileri süren; ve de (4) yayılma politikalarının denizlere ve okyanus-aşırı bölgelere taşınması ile süper güç olunabileceğine dikkat çeken Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan ve onun teorize ettiği Deniz Hakimiyeti Teorisi gelmektedir. Mahan ABD'nin 20. yüzyıl deniz stratejisinin kurucusu, İngiltere, Almanya ve Japonya'nın deniz güçlerinin gelişiminin de büyük ölçüde etkileyicisidir. İngiltere'nin dünyaya hükmettiği bir dönemde, ülkesi ABD'nin dünya gücü olması amacı ile jeopolitik düşünceler üreten Mahan'ın stratejileri, önce Deniz Kuvvetleri Komutan Yardımcısı, daha sonra da dönemin ABD devlet başkanı olan ve ABD'nin lider deniz gücü olmasında ciddi katkıları bulunan Theodore Roosevelt'i büyük oranda etkilemiştir. (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 131).

Herhangi bir yerin stratejik değeri üç şarta bağlıdır; (1) Mevkiine veya daha açık bir ifadeyle konumuna. Bir yerin büyük bir kuvveti olabilir, ama stratejik hatlara olan konumu nedeniyle elde buldurmaya değmeyebilir. (2) Taarruzi veya tedafüi olarak askeri kuvveti. Bir yer çok iyi konumda ve büyük doğal kaynaklara sahip olabilir ama gene de çok az stratejik değer taşır, çünkü zayıftır. Fakat diğer taraftan doğal olarak kuvvetli olmamasına karşın savunma için yapay olarak güçlendirilebilir. "Tahkim etme" sözcüğü basit şekliyle güçlendirmek anlamına gelir. (3) Yerin kendisinin ve çevresinin kaynakları... Bu üç özellik, konum, yaradılıştaki kuvvet ve bol miktardaki doğal kaynaklar aynı yerde bulunduğu, her zaman olmamakla beraber, büyük stratejik değer ve birinci derecede önem kazanır. (Westcott, 2013, s. 76-77).

Bu bilgiler ışığında Türkiye, tüm bu verilerin kesişiminde yer almaktadır. Büyük deniz yollarına yakındır. İki tane önemli boğaza sahiptir. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin açık denizlere geçişinde tek çıkış kapısı Türk boğazlarıdır. Birçok enerji kaynağına sahip olmakla birlikte doğalgaz ve petrol üreticisi komşularla çevrilidir. Doğu Akdeniz'deki en uzun kıyı şeridinde sahip ülkedir. Önemli ticaret yollarının birleştiği bir bölgede bulunmaktadır. Türkiye'nin tüm bu veriler içerisindeki en büyük eksikliği deniz gücünün ve limanların geçmişte ihmal edilmesidir. Ancak, tüm bunlara rağmen Türkiye, kıtasal olarak Kalpgâh bölgesinden Rimland'a konuşlanmış üç tarafı denizlerle çevrili bir amfibi devletidir.



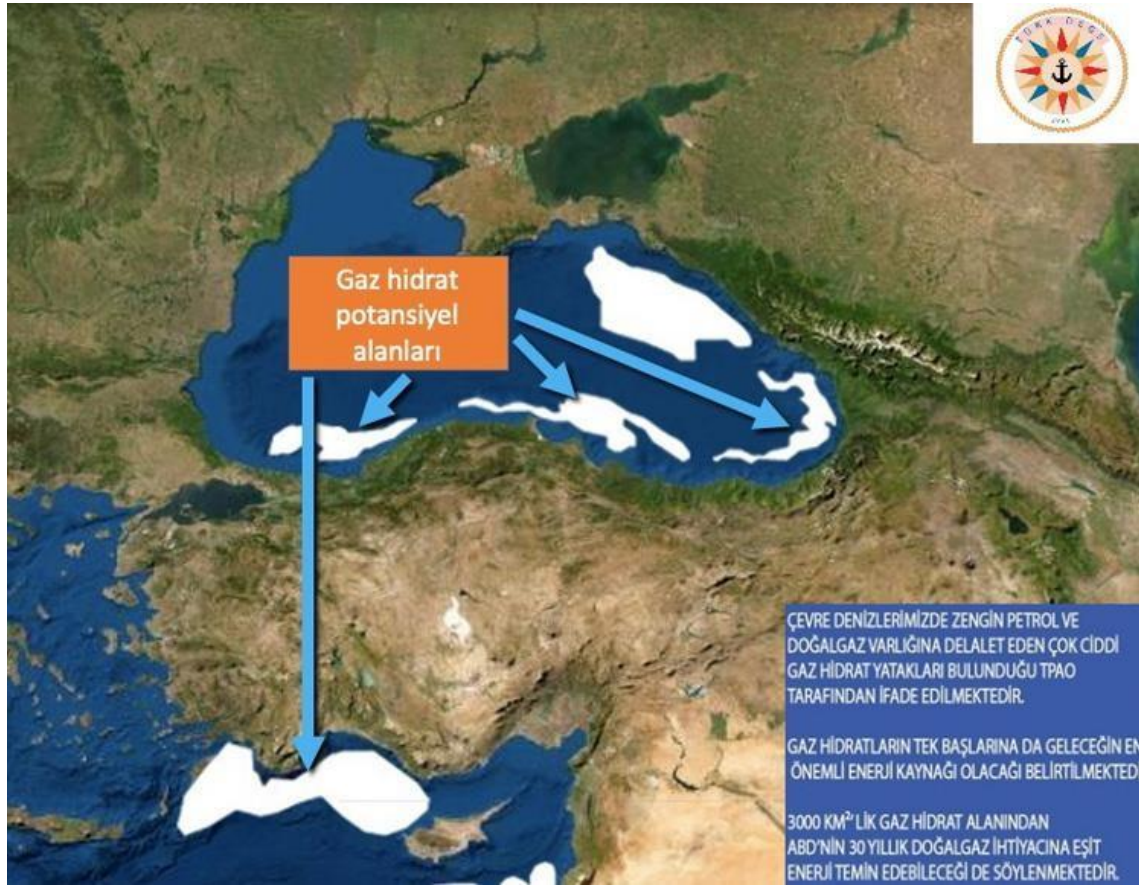
Cihat Yaycı'nın Mavi Vatan Doktrini bu noktada önem arz etmektedir ve resmî makamlar tarafından da kabul edilmektedir. Mavi Vatan, Türkiye'nin kıyısı olduğu denizlerdeki Münhasır Ekonomik Bölgesi'ni ifade etmektedir. Bu ise Türkiye'nin sahip olduğu 462 bin km<sup>2</sup>'lik deniz yetki alanına karşılık gelmektedir.



Şekil 9: Mavi Vatan, Cihat Yaycı

Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz deniz yetki alanları içerisinde potansiyel olarak önemli miktarda gaz hidrat bulunmaktadır. Bu kaynakların doğrulanması halinde Türkiye 572 yıllık bir enerji kaynağına sahip olacaktır. Bu ise Türkiye'yi kaynak olarak kendisine yeten bir ülke haline getirirken dünya siyasetinde daha güçlü bir ülke oluşturulmasına da büyük katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, bölge önemli ticaret yollarının kesişiminde bulunmakta bu da ticaretin kontrolünü ve dolayısıyla ticaretten gelen zenginliğin artmasını sağlayacaktır.

Akdeniz; stratejik açıdan önemli olan Kıbrıs, Sicilya, Malta Adalarını ve Doğu Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştiren Süveyş Kanalı'nı içerisinde barındırmaktadır. Dünya petrolünün yarısından fazlasına sahip olan Orta Doğu Bölgesi başta olmak üzere uluslararası enerji jeo- politikasını ve ticaret hacmini ilgilendiren önemli konumu, Doğu Akdeniz'i devletler arasında rekabet alanı haline getirmiştir. Doğu Akdeniz, Türkiye ve Suriye üzerinden Mezopotamya ve Orta Doğu coğrafyalarına, Süveyş Kanalı sayesinde ise Basra Körfezi'ne kadar uzanan deniz ticaretinin bağlantı hattı olmuştur. Kıbrıs, Sicilya ve Malta ise Doğu Akdeniz'in önemli adaları olarak deniz yolu dışında hava yollarını da etkilemektedir. Kıbrıs; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak ve Mısır için jeopolitik açıdan önemlidir ve Orta Doğu'nun kalbi olan İskenderun-Basra-Süveyş üçgenini de kapsayan bir alana sahiptir (Yaycı, 2020b, s. 20). Kıbrıs Adası, jeopolitik öneminden dolayı tarihi dönemler içerisinde hem Asya-Avrupa-Afrika kıtaları hem de deniz alanları dahil olmak üzere Asya-Pasifik bölgelerine hakim olmak isteyen devletler için büyük bir hedef olmuştur. Rusya'nın "sıcak denizlere inme" politikası, batılı devletlerin ise Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar uzanan deniz ticaret yollarını kendi kontrollerine alma stratejileri, günümüze kadarki süreç içerisinde paylaşım mücadelesinin devam etmesine neden olmuştur. (Yaycı, 2022, s. 135)



Şekil 10: Potansiyel Gaz Hidrat Yatakları, Mavi Vatan - Cihat Yaycı

Yaycı'nın belirtmiş olduğu temel nokta, deniz yetki alanlarındaki kaynaklar ve kaynakların kullanım hakkıdır. Bu kaynaklar; potansiyel gaz hidrat, doğalgaz yatakları ve ticaret yollarının denetiminden sağlanacak ekonomik getirilerdir. Ankara, doktrini uluslararası alanda kabul ettirmesi halinde hem ekonomik hem de jeopolitik olarak büyük bir güç ve avantaj elde edecektir.

Eğer doğa bir ülkeye, taarruz imkanlarına ilave olarak, aynı zamanda büyük su yollarından birini veya dünya trafiğini kontrol edebilecek şekilde açık denizlere kolay çıkışa uygun bir konum verirse, hiç şüphesiz mevkiin stratejik değeri çok yüksek olur. (Westcott, 2013, s. 44- 45)

## 5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye, kıtasal olarak Kalpgâh bölgesinden Rimland'a konuşlanmış bir amfibi devletidir. Tarihsel olarak Kalpgâh bölgesinde ata toprakları bulunan Türkiye, iklim ve dış devlet baskıları nedeniyle hayat koşulları olarak daha elverişli ve kendi egemenliğini sürdürmek için Kavimler Göçü adı verilen göçlerle başlayan süreç içerisinde Rimland'da bulunan Anadolu'ya yerleşmiştir. Zaman içerisinde Kalpgâh ve Rimland bölgelerinde çeşitli imparatorluklar kurmuştur. Bu imparatorlukların temel gücü ticaret yolları üzerinde olmasından ve bu yolların kontroline sağlamasından gelmektedir. Osmanlı hem İpek hem de Baharat Yolu'nu kontrol eden çağın en büyük devletiydi. Coğrafi keşiflerle birlikte ticaret rotalarının değişmesi neticesinde güç elinden gitmiş ve kendini lağvetmiştir. Geçtiğimiz yüzyılda ticaret, Transatlantik olarak bilinen ABD ile Avrupa arasındaki Atlas Okyanusu'nda gerçekleşmiştir. Ancak, günümüzde bu ticaret Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun ifadesiyle 240 km hızla Batı'dan Doğu'ya doğru kaymaktadır. Çin'in geliştirmiş olduğu Yeni İpek Yolu/Kuşak Yol Projesi denizden Hint-Pasifik Okyanusu, Babülmendep boğazından ve Süveyş kanalından geçerek Akdeniz'e ve oradan da Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bu noktada Mavi Vatan Doktrini'nin uluslararası alanda kabulü, bölgenin sahip olduğu enerji potansiyelinin dışında Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de gerçekleşecek olan ticaretin denetimini sağlayacaktır. Bu durumda





Ankara, jeopolitik olarak bölgenin en güçlü devleti olacaktır.

Kuşak Yol Projesi, karadan tarihi İpek Yolu ile de benzerlikler göstermektedir. Bu anlamda rotada Orta Asya'daki Türk devletlerine ek olarak Türkiye, Pakistan, Afganistan ve Rusya bulunmaktadır. Tüm bileşenler birlikte düşünüldüğünde Türkiye, ılıman kuşakta yer alan tarım ve yaşamak için uygun iklime sahip, enerji kaynaklarına sahip olan ve enerji kaynaklarına birinci derecede komşu olan üç tarafı denizlerle çevrili bir Rimland devletidir. Yeni İpekyolu Projesi, dünya siyasetinde büyük kırılmaları da beraberinde getirecektir. Hegemonyasını sürdürmek isteyen ABD'ye, Mackinder'in de belirtmiş olduğu gibi kendi himayesi dışında gerçekleşecek olan devasa bir ticaretin Osmanlı'yı etkileyen Coğrafi Keşifler'in etkisini yapması kuvvetle muhtemeldir. Yaşanan dünya savaşlarında aynı ittifakta yer alan deniz ve kara güçlerinin tekrar ittifak yapma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Ancak bu sefer durum farklı ve tüm Avrasya'nın bu ticaretten faydalanması kaçınılmazdır. Projenin hayata geçmesi ile birlikte Türkiye, ticaret yolları üzerinde bulunmanın getirdiği imkanla zenginleşecek ve güçlenecektir. Ancak projenin hayata geçmemesi için ABD özellikle Avrupa'yı baskı altına alarak Avrasya ile bütünleşmesinin önüne geçmek istemektedir ve Ukrayna savaşı adeta bunun için bir koçbaşı olarak kullanılmaktadır. Tüm bu gelişmeler aynı anda yaşanırken yukarıda daha önce de bahsettiğimiz koşullar birlikte düşünüldüğünde Türkiye, avantajları ve dezavantajları içerisinde barındıran büyük güçlerin çıkarlarının kesişiminde bulunmaktadır. Mevcut güç mücadeleleri içerisinde yer alırken geniş jeopolitik perspektiften bakılmalı ve tarihte yaşanan bahse konu jeopolitik denklemlerden faydalanılmalıdır. Türkiye'nin önünde birçok seçenek bulunmaktadır. Bu seçenekleri seçmede, çalışmamızda örnekleriyle açıkladığımız jeopolitiğin önemi, devletler yerkürede olduğu sürece daima var olacaktır.

## **KAYNAKÇA**

- Baydili, İ. (2020). Eleştirel Jeopolitik Yaklaşım Çerçevesinde Kıbrıs Barış Harekatı. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Boniface, P. (2018). Herkes İçin Jeopolitik. İstanbul: Erdem Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2020). Büyük Satranç Tahtası. (Y. Türedi, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Cohen, S. B. (2011). Turkey's Emergence as a Geopolitical Power Broker. *Eurasian Geography and Economics*, 52(2), 217-227.
- Çakar, N. (1998). A strategic Overview of Turkey. *Journal of International Affairs*.
- Çomak, P. D. (Dü.). (2011). Dünya Jeopolitiğinde Türkiye. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Defay, A. (2005). Jeopolitik. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dugin, A. (2014). Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım. (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Fidan, H. (2010). Turkish Foreign Policy Towards Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 109-121.
- Fukuyama, F. (2006). Tarihin Sonu ve Son İnsan. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Hasanov, A. (2012). Jeopolitik. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Huntington, S. B. (2015). Medeniyetler Çatışması. (M. Turhan, & C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Okuyan.
- İlhan, S. (2019). Jeopolitik - Güç Odağı Kuramı. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Larrabee, S. F. (2010). Turkey's New Geopolitics. *Survival*, 52(2), 157-180.
- Mackinder, S. (2013). Tarihin Coğrafi Kalbi. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.





- Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı. (2004). Türkiye'nin Rusya Federasyonu, Orta Asya ve Kafkasya Ülkeleriyle İlişkileri ve Uzun Dönem Stratejileri. Ankara.
- Oğultürk, M. C., & Şahin, G. (2020). Jeopolitik Düşünce Büyük Güçler ve Türkiye. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özgen, N., & Güngördü, S. (2019). Critical geopolitics: Rereading geo-politics. Istanbul International Geography Congress Proceedings Book. içinde İstanbul University Press.
- Spykman, N. J. (2020). Coğrafya ve Dış Politika. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Stavridis, A. J. (2021). Deniz Gücü: Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi. (N. Tuna, & V. Ataman, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Westcott, A. (2013). Mahan'a Göre Deniz Harbi. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Westenley Alcenat, B. Ö. (2010). Potential Roles for Turkey as a Rising Regional Actor in Eurasia. *Insight Turkey*, 12(3), 237-253.
- Yaycı, C. (2022). Mavi Vatan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.